

Muld sakraalse ja profaanse reliikviana

Reet Hiemäe

Paljudel rahvastel esineb pinnaga seotud uskumusi. Seoses mulla ühe tähtsaima omaduse - viljakusega on arvukates usundites välja arendatud «emakese maa» mõiste. Usundiloolane K. Goldammer väidab, et kõrgreligioonide eetilis-prohvetlikest tõekspidamistest ja jumal-isa ideest juhitud õpetustes sellist maa pühakspidamist ei tunta (Goldammer 1960: 41). Nendes religioonides seostub maa ja maa-alune pigem kurjade, tumedate jõududega ning seda sfääri kujutatakse vastaspoolusena paradiisile. Õigupoolest leidub aga ka kõrgreligioonides (näiteks pühakute reliikviatega seonduvates traditsioonides) jälgi maaga seotud kultustest. Taevajumal oli lihtinimese jaoks ehk midagi liialt abstraktset ja kauget, pühakute reliikviad või nende haualt võetud muld olid aga konkreetsemad ja käegakatsutavamad ning kujutasid seega võimalust lõpmatu väljendamiseks lõpliku kaudu: «Millelegi pühaduse ostmise osutab sellele, et teatud reaalselt olemasolev objekt on saanud meeltega hoomatavaks märgiks jumala kõiksusest ja lõpmatusest; niisiis võib peale teatud isikute nimetada pühaks ka esemeid, kohti ja aegu» (EKL II 1989: 440). Rahvapärases käsitluses jääb aga algne assotsiatsioon ristiusu jumalaga mitmetel juhtudel tagaplaanile ja maast saab iseseisev austamise objekt.

Muld sakraalse reliikviana

1. Püha Maa

Juba piiblis viidatakse maapinnale kui religioosete tavade seotule. Kuningate raamatus palub Naaman «nii palju mulda, kui paar hobuesleid jaksab kanda» (2 Kn 5:17), niisiis tahab ta kaasa võtta Palestiina mulda, sest Jahvet võib ainult tema enda maal ohvriteenistustega austada (vrd 5 Ms 5 jj). Ilmselt kavatses Naaman eapuhtale maale jõudes kaasavõetud püha mulla peale altari rajada, et seal nõuetekohaselt ohvritoiminguid läbi viia. Hesekiel aga väitis, et Jahve on oma väljarännanud rahvale lähedal ka ilma igasuguste väliste kultusilminguteta, ning järelikult on mulla kaasavõtmine tarbetu, kuna tõeline jumalakartlikkus allub teistsugustele seadustele ning seda saab väljendada ka muul moel (vrd Schneider 1971: 120). Teise kirjakohta järgi piiblis hüüdis jumal kibuvitsapõõsast. «Ära tule siia! Võta kingad jalast, sest paik, kus sa seisad, on püha maa!» (2 Ms 3:4 jj). Niisiis kujutatakse ka siin kontakti maaga kui pühaduse reaalselt tajutavat väljundit.

Püha Augustinus oli üks esimesi, kes osutas Püha Maa tervistavatele ja õnnistavatele omadustele. Alates 4. sajandist, kui hakati korraldama palverännakuid Palestiinasse, pärastisele Pühale Maale, sai usklike üheks eesmärgiks võtta pühadest paikadest kaasa mulda ja kuivatatud taimi (Gockerell 1995: 30). Pühaks ei peetud kogu maad ühte viisi, vaid näiteks selliseid paiku nagu Kolgata tõsteti teiste hulgast enam esile ning sealt pärit kivikesi ja mulda peeti hinnalisemaks, sest need pidid olema kokku puutunud Kristuse verega (vrd Kolb 1980: 14).

Kuigi kiriklikes kaanonites selgelt rõhutatakse, et Kristuse säilmeid ei tasu otsida maa pealt, sest ta on surnuist üles tõusnud, ei pärsi see palverännakuid Pühale Maale. Lootus, et just siin on võimalik maise kokkupuudet igavesega materialiseerunud kujul eest leida ning sellest isiklikult osa saada, paneb liikuma järjest uusi palverändurite tulvasid (vrd Bauer 1990: 42). Veendumus õnnistava väe ülekandumisest mullale väljendub ka ühes Balderich von Bourgueili väites, mis on pärit tema 1107. aastal kirjutatud tööst: «Selle maa oleme me õigu-

sega pühaks nimetanud, sest sellel pole jalatäitki mulda, mida Lunastaja keha või vari või püha jumalaema õnnistav lähedus või kõrgelthinnatav apostlite kohalolek või märtritelt voolanud veri poleks õilistanud ja pühitsenud.» (Bauer 1990: 52). Niisiis rõhutatakse, et maasse talletunud pühadus säilib seal kahanematult üle aastasade. Et sellele pühadusele pärast surma lähemal olla, lasksid rikkad toskaanalased keskajal oma matuseplatside jaoks Jeruusalemmast laevatäite kaupa püha mulda tuua (Beyer 1983: 312). Eriti viimase näite puhul võib märgata kerget semantilist nihet - pühadus ei seostu enam teatud geograafiliselt fikseeritud alaga, vaid seda on võimalik teisaldada suvalisse maailma punkti.

Mõningatel juhtudel on püha muld ühendatud universaalse sakraalsuse sümboli - ristiga. Kaitsetoimeliseks ja õnnistust toovaks peetud ristid, mille sisemus on täidetud Pühalt Maalt pärit mullaga, kujutavad endast järjekordset näidet kanoniseeritud religiooni ja rahvausu kokkupuutest. Neid riste on tarvitatud nii puhtsakramentaalses tähenduses kui maagilistel eesmärkidel. Pärast algse kirikliku tähenduse minetamist saab osa neist rahvapärases kasutuses amuleti funktsiooni ning leiab koha muude kaitse- ja tõrjemaagiliste vahendite seas.

Varaseimad andmed ristikujuliste reliikviate kohta pärinevad 1155. aastast, kui Jeruusalemma patriarh Fulcherius saatis ühe oma käskjala Kesk-Euroopasse inimesi palverännakutele värbama ning andis talle kaasa püha mullaga täidetud risti. Kaasavõetud reliikvia koosnes väikestest mullakogustest, mis pärinesid mitmetest pühadest paikadest - Jeesuse sünnipaigast Petlemmast; templist, millesse Jeesus Jeruusalemmas viidi; Jeesuse vangistamispaigast Ketsemani aias; kohalt, kus Jeesus risti löödi; pühalt haualt ja kohalt, kust ta taevasse läks; lisaks sellele oli väikeseid mullakoguseid Maarja voodilt Siioni mäel ja Maarja haualt. Käskjalg rööviti aga reisi ajal paljaks ning reliikvia jõudis teadmata viisil Schreyeri kloostri Baierimaal, kus 1200. aastal ametlikult algas selle nüüd juba kiriklik austamine. Juba varakult hakkasid ristiga seonduma uskumused ja muistendid - näiteks pidavat see raske süükoorma all kannatava inimese pilgule nähtamatuks muutuma, samuti sellise inimese jaoks, kes järgneva aasta jooksul sureb (Gockerell 1995: 30).

Et alla kriipsutada mulla osatähtsust pühapaikade fluidumi vahendajana, olgu lisatud ühe Pühalt Maalt pärit mälestuskastikese kirjeldus: Oliivipuust kastike koos viieteistkümne sahtliga, mida on võimalik lahtitõmmatava kaanega sulgeda. Sahtlites on hele kivipuru. Vastavatel pealdistel on märgitud kivikeste päritolukohad, näiteks «Pühak Eliase paigast», «Sealt, kus Kristus vangi võeti», «Püha Joosepi majast» jms. Kasti peale on kirjutatud punaste tähtedega daatum «AD 1794», sellest vasakul kiri «Reliikviad Pühalt Maalt» (Wallfahrt 1984: 78-79). Niisugused kastikesed on olnud omal ajal üpris laialt levinud.

Algselt austati eelkõige neid paiku, kus olid tegutsenud Jeesus või apostlid, niisiis eelkõige Püha Maad ja Roomat. Peagi aga laienes pühakspidamine ka pühakute reliikviatele ja haudadele, sest just haudadele oli lihtinimeselgi võimalik ligi pääseda ja sealse mulla näol endale isiklik reliikvia soetada. Ka kirikuisad märkasid, et muld on äärmiselt hõlpsasti transporditav substants. Püha Maa eeskuju järgides hakkasid mõned hingekarjased ka paikkondlikes palverännakukeskustes usklitele pühapaikade mulda näiteks pressitud või põletatud medaljonide kujul koju kaasa andma.¹ Niisuguste reliikviate küljest oli vajaduse korral võimalik veidi mulda maha kraapida ning seda kas sisse võtta, peale panna või muul viisil tarvitada (vrd Hartinger 1992: 120).

Usuteadlane W. Groß (1990: 367) arvab, et palverännakute populaarsus on jälle suurenemas, kuna nende sihtpunktid kujutavad endast «maalappi, millel leidub nähtavaid ja nähtamatuid jälgi Lunastaja ja tema pühakute rännakutest». Niisiis ei ole muld ka tänapäeval kaotanud oma tähtsust vahelülina pühaku ja inimese vahel.

2. Kes on pühak? Mis on reliikvia?

Varakristluses tunnistati Kristus ainukeseks vahendajaks inimese ja jumala vahel. Peagi sai aga selgeks, et muude isikute vahendustegevus ei kujuta Kristusele mitte konkurentsi, vaid aitab pigem veelgi selgemalt osutada jumaliku armastuse lõpmatusse. Eriti väljendub see märtrite tegevuses, keda võib pidada Jeesuse missiooni jätkajateks. Peagi lisandus arvamus, et võimalik on ka nn veretu märterlus, mis seisneb askeetlikus lihasuretamises ja kõigutamatus vagaduses (EKL II 1989: 442). Niisiis võidakse pühakuks kuulutada neid kirikuliikmeid, kes on oma eluajal kristlikku armastust ja muud voorusi väljendades kogu hingest jumala kutset järginud. «Püha» tähendab seega, et vastavaid isikuid võib käsitleda kristliku elu eeskujudena ning nendelt võib palvetes eestkostet paluda. Elava isiku vägi ja pühadus kantakse pärast surma üle tema reliikviatele.

Ortodokslik kirik rõhutas kehalist reaalsust, eriti Jeesuse ja tema ülestõusnud keha puhul. See õigustas reliikviatele sama tähenduse omistamist, mis oli olnud elaval pühakul. Arenes välja loogiliste järelduste ahel: kuna Kristuse puudutus tervendab ja reliikvia kiirgab välja Kristuse tervendavat jõudu, peab järelikult ka kokkupuude reliikviaga tervendama (vrd Höllhuber & Kaul 1987: 19). Reliikvias nähti jumaliku väe kehastust, mis võib halba ära hoida, kaitset anda ja tervendada ning on seetõttu eriti hinnatav isikliku heaolu tagamiseks. Kirikliku reliikviakultuse olemus formuleeriti ametlikult 1563. aastal Triendi kirikukogu koosolekul. Samadest sätetest on valdavalt tuge saanud ka rahvapärane reliikviate austamine (Jaggi 1989: 150).

Reliikviateks võisid niisiis olla 1) riistad, mida kasutati pühaku piinamiseks või surmamiseks; 2) pühaku maised jäänused ja 3) pühakule kuulunud esemed. Reliikviate pidulik eksponeerimine kirikutes tekitas usklikes soovi kas isikliku kaitse eesmärgil või muudel põhjustel reliikvia omanikuks saada (Jaggi 1989: 151). Kiriklik õpetus sisendas, et reliikvia omanik on midagi ihaldusväärset, kuid mitte igaljuhul ei olnud nendele juurdepääsu ja seega tuli leida asendusvõimalus: nii kanti jumalik püha võime üle kas pühaku matuseplatsi mullale või muudele esemetele, millel oli olnud mingisugune kontakt reliikviatega.

3. Mulla roll pühaduse kandjana

Kuna isegi pärast pühakuhaudade avamist ei jätkunud piisaval määral ehtsaid reliikviaid, sai peagi tavaks kontaktreliikviate kasutamine. Jeesuse hauale või muudele pühakspeetavatele paikadele asetati esemeid, mida hiljem võis meenena ja ühtlasi märgina seotusest pühadusega kaasa võtta. Samasugusele arusaamale viitab juba üks Vana Testamendi kirjakoht, mille järgi «igauks, kes altarit puudutab, saab pühaks» (2 Ms 29:37). Jeruusalemmast on palverändurid toonud kaasa esemeid, mis väidetavalt olid kunagi kokku puutunud Jeesusega, näiteks risti tükke või Kolgata teelt pärit mulda (Kötting 1990: 77).

Teoloogid pooldasid muidugi juba keskajal mõtteviisi, mille kohaselt «on parem südames pühakute eeskuju järgida kui kotikesi nende säilmetega kaasas kanda» (*cit. loc.* Dinzlbacher 1990: 155), mis tähendab, et reliikviad ei ole austamist väärt mitte nende endi pärast, vaid pühaku tegude pärast, mis omakorda lähtuvad jumalikust väest. Üsna ootuspäraselt jäeti see kristlik taust rahvapärases käsitluses tihti tähelepanuta ning arvati, et kaitsev toime lähtub just nimelt reliikviast endast. «Kui jumalik vägi kantakse üle objektidele, tekib oht, et jumala asemel hakatakse kummardama objekte. Isiku pühaduse ülekandmine mingile objektile [antud juhul mullale] võib viia selleni, et sõnu «püha» ja «pühadus» kasutatakse süno-

nüümselt sõnadega «maagiline» ja «maagia». [---]. Nii saab objektist ebajumal ehk fetish» (*cit. loc.* Höllhuber & Kaul 1987: 21).

On ilmne, et lihtrahva pragmaatilise mõtlemise jaoks oli tähtsam reliikvia omamisest saadav kasu (abi haiguse vastu, kaitse sõjas) kui abstraktsed pühaduse ideed. Selles mõttes oli tõenäoliselt võrdlemisi ükskõik, kas tegemist oli kristliku või paganliku vahendiga.

Mulla reliikviana käsitlemisel võib oletada paganlike ja kristlike joonte segunemist. Jumala austamine leiab siin aset maa austamise kaudu ning pühakutes elunev jumalik vägi kantakse üle mullale. Mõningatel juhtudel läheb see aga nii kaugemale, et algne seos kaob ja mullast saab iseseisev austusobjekt.

Kaugemalt pärit analoogina esitatagu veel näide Tiibetist. Kui dalai-laama delegatsioon 1987. aastal läbi Tiibeti sõitis, korjas rahvas nende auto jälgedest mulda, et sel viisil tunda end temaga ühenduses olevat (Klemens 1996: 102). Siingi väljendub üsna ühemõtteliselt püüde pühakspeetava isikuga mulla vahendusel kontakti saada.

3.1. Muld pühakute haudadelt. Kuna pühakute appihüüdmine muutus järjest populaarsemaks, tekkis vajadus konkreetse pidepunkti järele, mida saaks eestkoste palumisel silma- või käeulatuses hoida. On üsna ootuspärane, et üheks selliseks kohaks said pühakute hauad (vrd Kötting 1990: 75). Ülaltoodud näidete põhjal peaks piisavalt selge olema, kui suurt tähtsust omistati reliikviate valdamisele või nende säilitamise kohale, kuid veelgi ilmsemaks saab see siis, kui võtta arvesse keskajal levinud uskumust, mille järgi kunagi elanud pühaku isik on reliikviate ja haua vahendusel jätkuvalt realselt olemas (Dinzelbacher 1990: 124). Viimast seisukohta jagab ka L. Schmidt, kes arvab: «Palverännakute objektide austamine põhineb usul erilise väega surnutesse, kes on sinna maetud ning seega selles mõttes konkreetset olemas» (Schmidt 1966: 156). Vastavas kirjanduses (*Vitae sanctorum*; eriti *Miracula post mortem* jms) ilmunud arvukad lood pühakutega seotud visioonidest näitavad selgelt, et pühakut kujutati sellistes paikades tõepoolest asuvat (Dinzelbacher 1990: 127). Niisiis pidi sajandite eest surnud pühak olema võimeline vajadusel hauast välja ilmuma ning ka abivajajate palveid kuulma, tõendades sellega, et koha pühaks pidamine on jätkuvalt põhjendatud.

Inimeste jaoks, kes tahtsid pühadusest osa saada, pidi muld täitma järjekordselt vahendajarolli. Mullale, mis oli pärit tundmatute pühakute hauakatakombidest Roomas, lisati savi ja vormiti saadud segust väikseid kujukesi. Need olid rahva hulgas väga populaarsed ning nende küljest sai omakorda tolmuosakesi maha kaapida ja haigetele tervendamise eesmärgil toiduga sisse anda (Jaggi 1989: 152). Ühe 1951. aastal Roomast palverännaku meenena kaasa toodud roosikrantsi juurde kuulus lahti käiv raudrist, milles oli katakombide mulda (Peters 1989: 189).

Järgnevad kaks näidet on pärit Saksamaalt. Kuna Püha Eberhardi haualt võetud mullal arvati olevat tervendavaid omadusi, oli selle kasutamine veel 20. sajandil rahva hulgas laialt tuntud; tänapäeval seletavad loodusteadlased seda fenomeni mulla keemilise koostise eripäradega. Pärast seda, kui pühaku säilmed kaeti 1938. aastal klaasist kattedkaanega, ei ole haualt enam võimalik mulda kaasa võtta. Ravitoimeliseks peeti ka Püha Elisabethi haua mulda. Teadetest imeliste tervenemiste kohta Püha Elisabethi haul ilmneb, et püüded pühaku heatahtlikkust saavutada algasid tema poole palvetamisega. Sellele järgnes hõõrumine niiske hauamullaga või isegi selle söömine, mis palveränduri jaoks oli samaväärne otsese ühenduse saamisele pühaku tervendava väega (vrd Peters 1989: 192). Veendununa püha väe olemasolus, ei piirdunud usklikud juhuslike külaskäikudega pühakute haudade juurde, vaid soovisid tihti

võimaluse korral ka ise nende lähedusse maetud saada (Kötting 1990: 5). Lähtealus on siin sama, mis rikastel toskaanlastelgi, kes igatsesid saada sängitatud Pühalt Maalt pärit mulda.

Pühakute haudadega võivad aga seonduda ka teistsugused sündmused, millest nähtub, et mulla äraviimist pühaku haualt ei tunnistatud sugugi alati sobivaks tegevuseks. Nii olevat pühak Hildegard kord ilmunud Vechest (Saksamaa) pärit Mezza-nimelisele tütarlapsele, kes oli tema haualt mulda võtnud ja selle vähem austusväärsele paika viinud. Pühak olevat tütarlapse korrale kutsunud ja teda pahateo eest löönud. Seetõttu oli tüdruk sunnitud mulla hauale tagasi viima (Klaes 1998: 251).

3.2. Muld pühakute ilmumiskohtadelt. On arusaadav, et just pühakute ilmumiskohtadest pärit mullale omistati erilist tähtsust. Kuna ilmutusest ei jää järele reliikviaid, mida saaks austada, tuleb need mullaga asendada, sest see on olnud pühakuga kõige lähedasemas kontaktis. Ristiusu ajaloos on arvukalt dokumenteeritud pühakute ilmumisi. Vaatamata sellele, et tihti ei saa välistada võimalust, et tegemist oli unenäo või hallutsinatsiooniga, on mitmetest väidetavatest ilmumiskohtadest saanud populaarsed palverännakute sihtpunktid.

Katoliiklikul Lõuna-Saksamaal olevat 1445. aastal Maini jõe ääres ühele karjasele ilmunud sädeleva valguskumaga ümbritsetud väike poisike (Jeesuslaps). Karjase juttu ei usutud, kuid hiljem väitis mees, et ta olevat samal väljal näinud korraga neljateist imelist lapsukest ning üks leebe hääl olevat öelnud, et sellesse kohta tuleb ehitada kabel (Fink 1980: 65). Pea ehitatigi kabel, mis hiljem, 18. sajandil, asendati võimsa kirikuga. Kiriku keskel, täpselt selle maatüki kohal, millel Jeesuslaps oli ilmunud, paikneb altar (Fink 1980: 70).

1858. aastal ilmus ajavahemikus veebruarist kuni juunini ühele talutütrele Lourdes'i (Prantsusmaa) lähedal asuvas kaljulõhangus jumalaema Maarja kokku umbes kaheksateist korda. Peagi hakkasid paika külastama palverändurid, et puudutada lõhangu seina ja hõõruda selle vastu kaasavõetud esemeid.² Pärast seda sagesid kuuldused järjest rohkematest seeläbi aset leidnud imelistest tervenemistest (Fink 1980: 216-217).

Ühel võrdlemisi hästi tuntud juhtumil New Mexicost on pikk eellugu. 1810. aastal ilmus talumees Bernardo Abeyta põllule mõistatuslik valgussammas. See olevat juhtinud tema ja ta naabrid kohale, kus nad kaevasid maa seest välja risti. Risti ümber olev maa kuulutati pühaks ning sealt pärit mulla asetamine haigetele kehaosadele ja sellega hõõrumine pidi väidetavalt mõjuma tervendavalt kõige erinevamate haiguste puhul. Lõpuks ehitati samale kohale kirik. Kiriku keskpunktiks on kuivanud kaev, millest külastajad saavad püha mulda võtta. Kargud seinte ääres, tänukirjad ja fotod on tõendusmaterjaliks spontaansete tervenemiste kohta. Kuigi kaevu hooldaja väidab külalistele, et ta omaenese kätega toob iga päev kaevu uut liiva, ei vähene inimeste usk sellest karvavõrdki. Paljud inimesed arvavad koguni, et auk täitub iseenesest uuesti. Ka kohalikud indiaanlased usuvad selle maa väesse, kuid seletavad ime kulgu veidi teistmoodi: «Sa pead panema mulda vette ja jooma seda jooki iga päev enne hommikusööki. Indiaanlased teavad juba ammugi, kuidas seda mulda kasutada. Aga siis tulid katoliku vaimulikud ja õppisid ka selle väge tundma ning ehtasid siia kiriku. Igaüks, kes mullaga segatud vett joob, jääb kogu oma eluajaks terveks» (Kay 1987: 17).

3.3. Surnuaia muld kaitsevahendina. Ka kirikuaia või kalmistult pärit mullale omistatakse rahvausus erilisi omadusi. Kirikuaed kui jumalasõnaga pühitsetud sakraalne territoorium osutab küll uskumuse kristlikule taustale, kuid mulla tarvitamine toimub puhtpraktilistel eesmärkidel. Nimelt arvati, et inimene, kes kannab paremas taskus kirikuaia mulda, on

kaitstud igasuguste söödikute eest (vt Wuttke 1955: 95), ning mees, kes paneb endale ööl enne liisuvõtmist surnuaial kolm peotäit mulda taskusse, võib kindel olla, et loos tema peale ei lange (Wuttke 1955: 454).

Muld profaanse reliikviana

G. Korffi arvates oleks lühinägelik käsitleda kanooniliste religioonide piiridest väljapoole jäävaid kaasaegseid kultusi ja rituaale pelgalt populariseerumisprotsessi saadustena; kuna need on välja kasvanud traditsioonilisest maailmakäsitlusest, ei tohi neid vaadelda pelgalt ümbritsevast keskkonnast ja hetkepoliitikast lähtuvate impulssidena, vaid arvesse peab võtma ka seda, et neid on mõjustanud tohutult pikema aja jooksul väljakujunenud mentaal- sed struktuurid (Korff 1987: 263-264). Korff juhib tähelepanu ka mentaalse ja sotsiaalse moderniseerimisprotsessi käigus tekkivatele uutele ja alternatiivsetele kultusvormidele (Korff 1987: 266). Loomulikult vajab ka tänapäeva profaniseerunud inimene kultusobjekte ning vahel on nendesse suhtumine üpris sarnane ristiusu reliikviate austamisega. Traditsioon on toimunud vaid mõningaid muudatusi ja kohandamisi. Kuna kirik ja kristlikud pühadusesümbolid on kaasaegse inimese jaoks palju oma kunagisest tähtsusest kaotanud, on hakatud austama teistsuguseid, nüüdisaja jaoks aktuaalsemaid objekte.

Pühakute asemel tõusevad nüüdistraditsioonis esile selle maailma vägevad. Imed, mis olid vanema reliikviakultuse endastmõistetavaks koostisosaks, on uuemates kultusvormides jäänud enamasti tagaplaanile. Andumus ja aukartus austatava objekti ees on aga jäänud samaks. Ka profaanse pühadusena austatud mullale omistatakse erilisi omadusi ning mulla vahendusel tuntakse end olevat seotud teiste kultusobjektidega (kodumaa, kuulsad inimesed, kuulsad lahingupaigad).

1. Kuulsate inimestega seotud paigad Folklorist Sabine Wienker-Piepho oli 1990. aastatel tunnistajaks palverännakulaadsele reisile ansambelis «The Beatles» kuulsaks saanud Ringo Starri maja juurde. Külastajad tohtisid maja aiast võtta umbes teelusikatäie mulda, mis neile selleotstarbelistes torbikutes kaasa anti. Aia mulda asendatakse pidevalt uuega, sest muidu - kui kasutada Wienker-Piepho väljendit - poleks seal ammu enam ühtainust mullakübetki.

Ühes Saksa ajalehe *Main-Post* numbris (17. 6. 1994) loeti üles kunagise Saksa Demokraatliku Vabariigi funktsionääridele tehtud kingitusi, mille hulgas leidis ka erilise sümboltäendusena mulda. Näiteks noorte maailmameistrivõistlustel Havannas 1978. aastal kingiti SDV delegatsioonile liivaga täidetud suveniirkotikesed, mille sisu oli pärit legendaarselt võitluspaigalt, kus Fidel Castro oli 1961. aastal pidanud võiduka lahingu. Samuti leidis kingituste hulgas mulda, mis oli pärit Lenini sünnikohast.

Sageli ei oska inimesed enda jaoks isegi seletada, mispärast on just ühest teatud kohast pärit sümboleseme omamine eriti ihaldusväärne. Jalgpalliklubi *Manchester United* on üks tänapäevaseid iidoleid, mis kogub järjest enam populaarsust. Loosimisel, millest võttis osa peaaegu 80 000 klubi fänni, osales ka perekond Shoe-bridge, kelle loosivõiduks oli tükk maapinda Old Traffordi staadionilt, niisiis kohalt, millega klubi on väga tihedalt seotud. Pereisa Mike väitis järgnenud intervjuus, et oleks võidust kuuldes peaaegu rõõmust surnud. Õnnelik perekond teisaldas saadud maalapikese oma aeda (*Hörzu*, august 1998: 14; 17). Viimastel juhtudel ei saa muidugi väita, et eriliseks peetud mulla omamisest oleks teadlikult taotletud mingi püha väe ülekandumist, kuid muld oli siin siiski vahendiks, mille abil rõhutatakse ühtekuuluvuspüüdlust ja imetlust kultusobjekti suhtes.

2. Kodumaa muld merehaiguse ja koduigatsuse vastu. Teatud mõttes kujutab kodumaa iga inimese jaoks püha maad ja seetõttu on ootuspärane, et kodumaa mullale omistatakse eriline tähendus. Arvatakse, et inimene, kes võtab võõrsile kaasa kodumulda, on kaitstud mitmesuguste ohtude, aga ka koduigatsuse eest (HDA II: 906). Väljarändajad, kes Euroopast Ameerikasse läksid, kasutasid kodumaa mulda merehaiguse vastu (Carstens 1913: 283). Niisiis on muld vahendiks, mis peab tundmatule maale minejale kindlustunnet andma ja tekitama mulje, nagu oldaks seeläbi kodule lähemal.

Kokkuvõtteks

Ülaltoodud näidetes kasutatakse mulda reliikvia tähenduses - seda austatakse ja kantakse kaasas, niisuguse mulla omamine toob õnne ja kindlustab ohutu elu. Maa sakraalset austamist käsitledes selgus, et traditsiooni algne kristlik tähendus võib rahvapärases käsitluses taanduda ning sihiks saab pigem reliikvia omamisest tulenev vahetu kasu. Niisugune semantiline nihe osutab sellele, et piir sakraalsete ja profaansete reliikviade vahel võib mõnikord olla üpris hägus. Maa austamise tänapäevaste profaansete vormide populaarsus osutab sellele, et ka nüüdisinimene otsib vahendeid, mis annaksid tuge ebakindluse hetkedel. Näide jalgpalliplatsi mulla kohta näib aga viitavat sellele, et vajatakse lihtsalt austamise objekti - midagi erakordset, mis eristab ühte gruppi inimesi teistest ning kujutab endast seetõttu teatud liiki staatussümbolit. On ilmne, et ka tänapäeva profaniseerunud inimene tunneb vajadust kultusobjektide järele ning maa ja mullaga seotud traditsioonid on üks sobivaks tunnustatud võimalus selle rahuldamiseks.

Kirjandus

- Bauer, Dieter R. 1990. Heiligkeit des Landes: Ein Beispiel für die Prägekraft der Volksreligiösität. *Volksreligion im hohen und späten Mittelalter*. Paderborn: Schöningh.
- Beyer, Andreas (toim.) 1983. *Florenz. Lesarten einer Stadt*. Frankfurt am Main.
- Carstens, Heinrich 1913. Volksglauben und Volksmeinungen aus Schleswig-Holstein. *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*. 23. Jahrgang. Berlin, lk 277-283.
- Dinzelbacher, Peter 1990. Die «Realpräsenz» der Heiligen in ihren Reliquiaren und Gräbern nach mittelalterlichen Quellen. *Heiligenverehrung in Geschichte und Gegenwart*. Ostfildern: Schwabenverlag, lk 115-175.
- EKL = *Evangelisches Kirchenlexikon*. 1989. Bd. 2.
- Fink, Humbert 1980. *Auf Pilgerstraßen durch Europa. Ein Engel fliegt über den Kontinent*. München: List Verlag.
- Gockerell, Nina 1995. *Bilder und Zeichen der Frömmigkeit*. München: Bayerisches Nationalmuseum.
- Goldammer, Kurt 1960. *Die Formenwelt des Religiösen. Grundriß der systematischen Religionwissenschaft*. Stuttgart.

- Groß, Werner 1990. Die Heiligenverehrung in der Glaubenspraxis der Gegenwart. *Heiligenverehrung in Geschichte und Gegenwart*. Ostfildern: Schwabenverlag, lk 358-373.
- Hartinger, Walter 1992. *Religion und Brauch*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- HDA = *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*. 2. Bd. Hrsg. Ed. Hoffmann-Krayer, Hanns Bächtold-Stäubli. Berlin 1927ff.
- Höllhuber, Dietrich & Kaul, Wolfgang 1987. *Wallfahrt und Volksfrömmigkeit in Bayern*. Nürnberg: Verlag Hans Carl.
- Hörzu (ajakiri). August 1998.
- Jaggi, Werner-Konrad 1989. Wie das Volk Reliquien verehrte. *Reliquien. Verehrung und Verklärung*. Köln: Schütgen-Museum, lk 149-153.
- Kay, Elisabeth 1987. *Chimayo Valley Traditions*. Santa Fe, New Mexico: Ancient City Press.
- Klaes, Monika 1998. *Vita Sanctae Hildegardis. Leben der heiligen Hildegard von Binden. Canonizatio sanctae Hildegardis. Kanonisation der heiligen Hildegard*. Übersetzt und eingeleitet von Monika Klaes. Freiburg: Herder Verlag.
- Klemens, Ludwig 1996. *Tibet*. München: C. H. Beck.
- Kolb, Karl. 1980. *Vom Heiligen Blut. Eine Bilddokumentation der Wallfahrt und Verehrung*. Würzburg: Echter Verlag.
- Korff, Gottfried 1987. Volkskundliche Frömmigkeits- und Symbolforschung nach 1945. Isac Chiva & Utz Jeggle (toim). *Deutsche Volkskunde - Französische Ethnologie*. Frankfurt am Main: Campus Verlag, lk 244-270.
- Kötting, B. 1990 [1965]. Der frühchristliche Reliquienkult und die Bestattung im Kirchengebäude. Köln: Westdeutscher Verlag.
- Peters, Louis 1989. Von der Leidenschaft, Reliquien zu sammeln. *Reliquien. Verehrung und Verklärung*. Köln: Schütgen-Museum, lk 189-197.
- Schmidt, Leopold. 1966. Wallfahrtsforschung und Volkskunde. Umschau und Ausblick. *Volks Glaube und Volksbrauch*. Berlin: Erich Schmidt Verlag, lk 154-169.
- Schneider, Josef (toim.) 1971. *Die alttestamentliche Lesungen der Sonn- und Festtage. Auslegung und Verkündigung*. Würzburg.
- Wallfahrt 1984 = *Wallfahrt kennt keine Grenzen. Katalog der Ausstellung im Bayerischen Nationalmuseum*. München.
- Wuttke, Adolf 1955. *Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart*. 3. Bearbeitung v. Hugo Meyer. Leipzig: Moritz Ruhl Verlag.

Kommentaariid

1. Paralleelina võib tuua ortodoksi kirikus praktiseeritud jordani vee jagamise (nt H II 61, 566/7 (3) < Setu (1898)).
2. Reliikvia tähenduses on kasutatud ka teatud veekogude vett. Mitmete Setu tekstide järgi (nt ERA II 248, 651/2 (10) < Setu (1939)) võetakse pühak Jaani istumise kivi lähedal asuvast ojast haigete ravimiseks vett kaasa või tarvitatakse seda kohapeal. Mõnikord pöörduakse tegevuse ajal palvetega Püha Jaani poole. Teised Setu tekstid kajastavad pühaku väe ülekandmist kivile, kivi puudutamisest loodetakse abi hädade vastu (nt ERA II 248, 113 (10) < Setu (1939)).